

El cim de la Tossa al començament del segle XX. Aquest espai emblemàtic de la comarca era l'escenari del tram final del ritual del Salpàs a Montbui, fet que es produïa el diumenge de Pasqua

EL SALPÀS DE SANTA MARGARIDA DE MONTBUI. UN DOCUMENT INÈDIT DE MN. AMADEU AMENÓS

DANIEL GONZÁLEZ I CALDITO

Conservats entre els escassos llibres i papers que configuren l'arxiu parroquial de Santa Margarida de Montbui, hi ha un esborrany mecanografiat i un exemplar originals de la descripció del «Salpàs de la Parròquia de Santa Marguerida de Montbui» que, tot i el que pugui semblar a primer cop d'ull, no és només una simple descripció de la litúrgia i recorregut d'aquest ritu.

En realitat, és un dels molts estudis¹ que sobre el poble de Montbui va realitzar mossèn Amadeu Amenós (Igalada, 3 de juny de 1875 - 15 de febrer de 1964), vicari de la parròquia de Santa Margarida de 1899 a 1908.² Aquest document estava preparat, com bé indica mossèn Amadeu, per participar en el concurs de la Fundació Concepció Rabell de 1936 sobre «Reculls de la masia catalana», però no va arribar a ser enviat a causa de l'esclat de la Guerra Civil. Aleshores, el treball va servir de refugi d'abstracció per al seu autor durant la guerra³ i després va quedar oblidat a la parròquia de Montbui.

El document està dividit en quatre grans apartats. El primer és una breu introducció on s'explica

el que he comentat fins ara. El segon apartat ja introdueix elements d'investigació, en intentar fer una descripció etimològica del mot «salpàs». El salpàs era un ritual força comú entre la pagesia catalana fins a mitjan segle XX i molt estès per la geografia dels Països Catalans. S'acostumava a fer coincidir amb la Setmana Santa i consistia en la benedicció de les cases, del bestiar, dels estables i de les collites mitjançant sal i aigua beneïda. Segons mossèn Amadeu, el mot «sal» podria haver donat origen a la denominació del ritu que segons la seva localització pren diverses denominacions (a Manresa era coneguda com la «salpasta» i a l'Empordà era l'«aigua-i-sal»), però altres denominacions del ritual en diferents contrades —totes molt pròximes a Montbui— el feien dubtar i no arriba a afirmar taxativament un origen únic per a la paraula «salpàs».

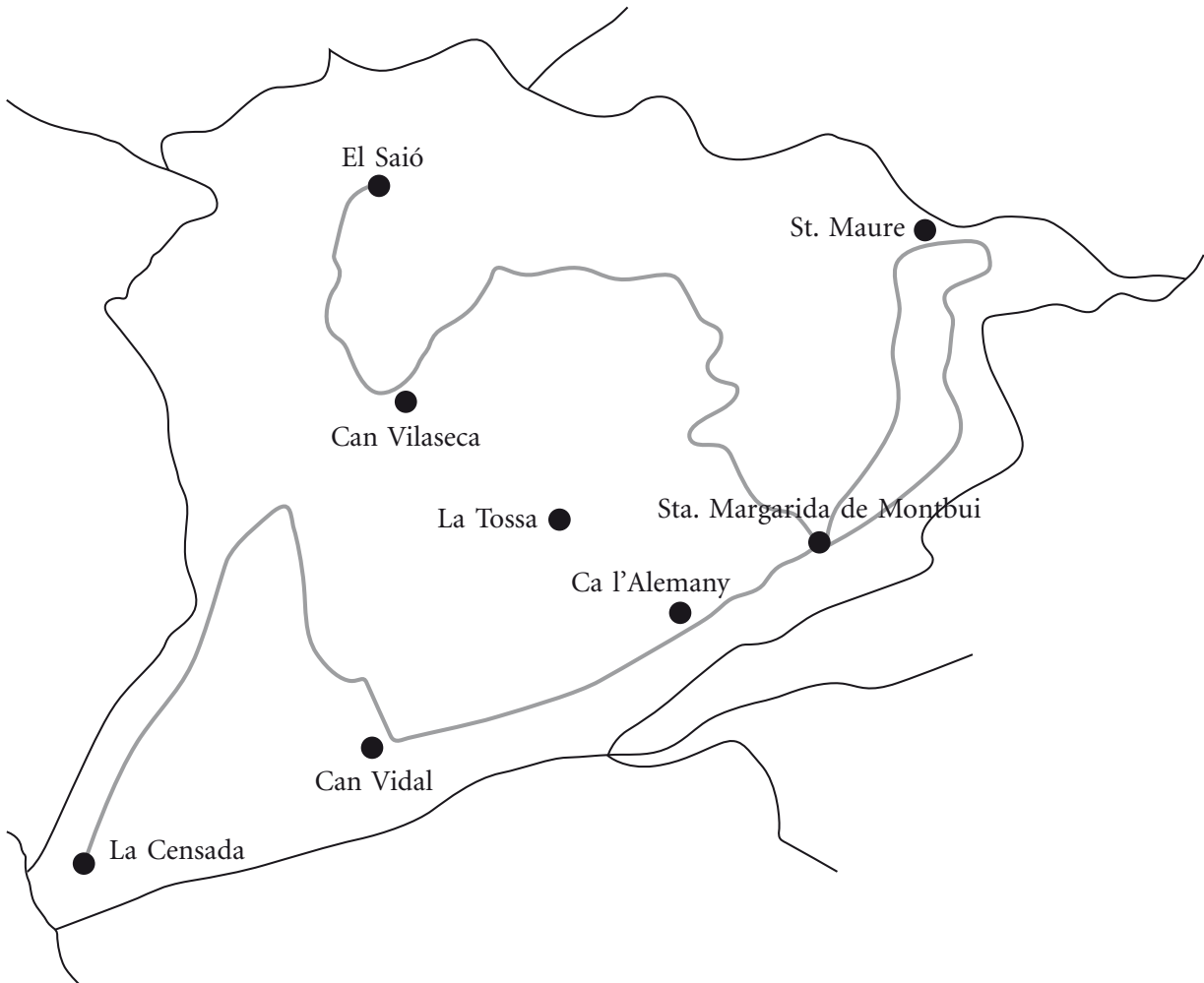
Tot seguit, en el que cal considerar com a tercer apartat, hi ha una descripció de la litúrgia pròpiament dita, que es troba fixada en els manuals litúrgics de finals del segle XIX i inicis del XX, i estableix ritus, diferents però similars, per a la benedicció de cases, bestiar i collites. La benedicció de les cases mitjançant sal té una explicació litúrgica semblant al ritual de la pasqua jueva. La diferència és la substitució de la sang de l'anyell pasqual per la sal beneïda que, en ambdós casos, servirà per marcar la porta de les cases dels cristians per tal d'allunyar-ne l'Àngel de les tenebres.⁴ En aquesta

1. Entre aquests cal destacar *Rectorologio de Santa Maria de Igualada*. Igualada: Poncell, 1949.

2. Carner Borràs, A., *L'home de Déu*. Igualada: Ajuntament d'Igalada, 1988. Aquesta dada ve reforçada per l'arxiu parroquial de Santa Margarida de Montbui, on les clares entrades d'Amadeu Amenós deixen de produir-se el 1903.

3. «[...] com Arquímedes que mentres els romans es donaven al assalt de Siracusa la seva pàtria estava completament al estudi dels seus calculs matemàtics, [...] vaig continuar en mig del soroll eixordador del tiroteig [...]».

4. Èxode, 12, 7-13.

Rutes aproximades del salpàs per les masies

part, hi ha una explicació molt acurada del ritual de la cerimònia del salpàs que enllaça amb una visió idealitzada de la «masia catalana». Segons mossèn Amadeu, aquesta celebració era esperada com un gran esdeveniment i eren els mateixos pagesos els encarregats de proveir els elements necessaris per dur-la a terme, cosa que contrasta amb altres variants locals del mateix ritual en els quals és l'Església qui aporta els elements necessaris, sobretot al Penedès. Les famílies pageses, segons les seves possibilitats, preparaven uns altars més o menys lluïts.

Les línies dedicades a la preparació de la festa permeten entreveure una de les característiques personals més definitòries d'Amadeu Amenós: la seva proximitat als feligresos. El salpàs servia també, segons les seves paraules, per apropar el rector (en el cas de Montbui, el vicari), a la realitat existencial dels seus feligresos que no sempre podien gaudir de la intimitat necessària per aproximar-s'hi.

LES JORNADES DEL SALPÀS

La darrera part és la més extensa i més interessant del treball i, en realitat, es configura com l'ànima d'aquest. Si fins ara l'autor ens ha posat en antecedents explicant-nos què és i quin significat (litúrgic, ritual i, fins i tot, social) té el salpàs, ara aquest es converteix en el fil conductor i l'excusa per a una descripció històrica i anecdòtica de les masies del terme de Montbui.

Aquí també es denota un dels aspectes propis d'aquest ritual a Montbui. Si bé aquest es fixava canònicament per a la major part de les contrades catalanes per al Dimecres Sant,⁵ a Montbui quedava repartit en quatre jornades diferents: dilluns, dimarts i dimecres sants i el diumenge de Pasqua. Aquesta distribució temporal serveix també per estructurar el treball en jornades.

Dilluns

El primer dia —el Dilluns Sant—, l'anunciava el rector el Diumenge de Rams. A la primera jornada es visitaven les cases de can Bisbal, cal Jover, el Masboret o Masgoret, cal Patofal, cal Foganyer, cal Tomaset, seguint pel Molí del Messaguer, cal Mateu del Pas i cal Mercader fins arribar al Saió, des d'on se seguia cap a cal Jepet, cal Casanellas, cal Biel i la Tosquella per finalitzar la jornada a cal Vilaseca, és a dir, les masies més aïllades i el segon nucli de població de Montbui a començament del segle XX.

Destaca la quantitat de fonts que marquen aquest recorregut, la primera de les quals és l'anomenada font del Llop, també coneguda com a font de Can Bisbal per trobar-se en aquesta finca. També cita els safareigs i algunes restes més antigues, encara no ben identificades ni estudiades actualment. Per seguir l'itinerari calia travessar els torrents de Sant Feliu i el Torres, o de les Bruixes,⁶ o sigui que era una

5. A Mallorca, però, se celebrava el dissabte de Glòria.

6. Denominació que encara no ha estat prou aclarida en el seu origen.

jornada força dura que el vicari —que tenia delegat el ritu del salpàs— feia acompanyat de dos escolans.

En aquesta primera part, mossèn Amadeu apunta algunes notes històriques sobre Montbui. Així, parla de la captura d'un capitost carlí en finalitzar la guerra dels set anys (1833-1840) a la finca de Can Bisbal;⁷ dóna referències de l'origen medieval del Saió, a l'entorn del castell d'Ocelló, de l'existència d'una antiga fàbrica de filats, la de cal Marxantdone, també coneguda com el Molí de les Vidues, que ja al començament del segle XX havia estat abandonada perquè la força de l'aigua de la riera de Tous no era prou per garantir-ne el funcionament; així mateix també menciona les diverses cases que es troben o trobaven a tocar del camí.

L'arribada a cal Vilaseca —un dels casals més importants de Montbui, enriquit gràcies a la desamortització i que havia anat reduint el seu patrimoni fins arribar a la ruïna completa⁸— serveix per donar una lliçó de moralitat en explicar una rondalla ben coneguda que s'hi refereix.⁹ Aquí es clou la primera jornada del salpàs.

Dimarts

La segona jornada es dividia en dues etapes separades pel dinar. Al matí se seguia la banda de ponent del poble, tot començant per la font de Sanauja (una de les poques fonts de Montbui que es conserven en un relatiu bon estat). D'entre les masies visitades cal destacar ca l'Alemanya, ca la Cotillaire i can Vidal. Es passava per la capella de Sant Jaume; prop d'un pi on va ser clavat el cap del bandoler Panna o Pagna (executat a Igualada el 1825); per la Censada (o Assensada) que tanca el terme municipal actual i que és considerada com

7. Les referències a atacs i bandolers un cop finalitzada la primera Guerra Carlina a Igualada són abundants, tot i que el carlisme i les seves conseqüències són fenòmens molt poc estudiats per la historiografia anoienca.

8. Veient la casa actual, encara habitada i conservada, hom dubta d'aquesta desfeta.

9. Moncunill i Torres, A., *Llegendes de la comarca de l'Anoia*, Igualada, 1988.

la «guardiana de la Conca d'Òdena»; se seguia fins a ca l'Amigó, casa que llanda pràcticament amb la Fou de Tous; can Milà; cal Perotet —només destacable per ser l'escenari d'un doble assassinat perpetrat pels capitosts carlins Marimon i Casulleras el 1841—; i el recorregut finalitzava a Cal Nialó.

La segona part del dia s'aprofitava per recórrer les cases de la banda oriental del poble, començant per Cal Figueres, punt de partida de l'anomenada Serreta, espai ric en restes arqueològiques datades per l'autor en època romana i que feien recomanable una intervenció arqueològica acurada.¹⁰ La casa següent del recorregut era cal Rafegues, on destaca la font del mateix nom —lloc d'esbarjo dels igualadins— i que actualment es troba dins del tancat de les basses de l'Artés construïdes a partir de l'any 1901 i destinades a proveir d'aigua la ciutat d'Igualada; algunes cases noves —com ca l'Albareda— que constaten un incipient creixement urbanístic ja als anys trenta; diversos establiments industrials com l'adoberia de cal Munguet —que es transformarà, el 1921, en una destil·leria coneguda com la Vinícola— o els Tints, a tocar del riu Anoia (per sota de Can Passanals), establiments destinats a la tintura de teixits de cotó procedents d'Igualada documentats ja al segle XVI. Totes aquestes masies i fàbriques han quedat actualment inserides en la trama urbana del nucli urbà de Santa Margarida de Montbui.¹¹

Des d'aquí se segueix el camí del Coll de la Llentia que mena d'Igualada a Carme i paral·lelament al torrent Garrigosa s'arriba al mas del Polvo, d'on l'autor destaca un molí que ja no funciona i un altre (el molí de cal Ferrer) que encara funciona esporàdicament.¹²

La tornada al poble s'efectuava pel camí del cementiri, on es realitzava una parada i pregària, i es posava fi a la jornada del salpàs.

10. No es va equivocar gaire Mn. Amenós. La necròpoli de la font del Bufó es troba propera i, tot i que més allunyada, hi ha les restes d'una vil·la romana al camp de la Torre.

11. Aquest és el topònim oficial, per bé que no el més utilitzat.

12. Aquest és el conjunt conegut com el dels molins de la Font Trobada, recentment musealitzats pels propietaris del mas Planell o del Polvo.

Dimecres

El darrer dia del salpàs aquest es realitzava al poble. Aquí l'autor, més que descriure detalladament el recorregut del ritual, fa un recorregut per les considerades «cases fortes», com cal Bas, cal Guarro, cal Beneficiat, residència del detentor del benefici de Sant Josep i, sobretot, la Casa Gran, això és, el palau del comtes de Plasencia, d'entre els quals mossèn Amenós destaca Josep de Lanuza i Rocabertí, enterrat a l'església de Santa Margarida. Així, se cita el carrer de Sant Magí, vinculant-lo al santuari de Sant Magí de Brufaganya, i el carrer Major, en aquells moments l'eix principal del poble, tot i que no trigaria gaire a ser desplaçat per la nova carretera de Valls, l'actual carrer d'Anselm Clavé.

En aquesta part hi ha la primera referència coneguda a la fàbrica de Cal Truco,¹³ en una nota que apareix al final del document i que sembla afegida en un moment més tardà a la redacció del document principal.

El darrer espai mencionat és la Tossa, on el salpàs arribava el diumenge de Pasqua de mans del vicari, el qual, aprofitant que pujava a l'església a dir missa, beneïa cal Casteller, l'única casa de la muntanya. Mossèn Amadeu aprofita per incloure-hi una ressenya sobre l'origen de la Tossa com a baluard feudal del bisbat de Vic i situa la capella cronològicament al segle XI.

Aquest document és una de les poques descripcions que tenim sobre el Montbui del començament del segle XX i una de les primeres monografies històriques sobre el municipi. Les referències anteriors a Santa Margarida de Montbui gairebé sempre anaven vinculades al desenvolupament històric d'Igualada.

D'altra banda, és especialment interessant perquè la major part de la informació que ofereix es basa en la pròpia experiència de l'autor, que, com hem dit, va ser vicari a Montbui entre el 1899 i el 1908 —període durant el qual va anar recollint i

13. Més enllà de la documentació notarial, és clar.

Santa Margarida de Montbui, vista des de la Tossa

fixant bona part de la tradició històrica local que després recopilarà al *Rectorologio de Santa Maria de Igualada* (1949). També aquest és l'únic document conegut que ens descriu una tradició ja perduda a Montbui de la qual només resisteix una petita part: la recol·lecció, el dimecres sant, de branques de romaní, utilitzades en el ritual del salpàs per aspergir la sal i l'aigua. Aquest document ha estat recentment digitalitzat i es troba disponible, per a la seva consulta, a l'Arxiu Parroquial de Santa Margarida de Montbui (on es conserva l'original) i a la Biblioteca Central d'Igualada.¹⁴

14. Bibliografia complementària: AMADES, J., *Costumari Català. El curs de l'any*, vol. II, Barcelona: Salvat Editors, 1982, p. 732-737, i SOLANS, J., *Manual litúrgico*, Barcelona: Subirana, 1907, dos volums.

DANIEL GONZÁLEZ I CALDITO (Igualada, 1981) és llicenciat en Història per la Universitat Autònoma de Barcelona.